

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 95

HASTINGS

Hurua Ist. 1929

TE WHARE-KARARIA CHAPEL MO TE KURA O HUKARERE

Ki nga wahine i kura i Hukarere: E whae ma, e hine ma, tena koutou. He whakamahara atu tenei, kaore ano kia tino eke te moni, e oti ai te Whare-Karakia o to koutou Kura. Ko nga moni e hiahiatia ana, kia oti pai ai te whare e £2,200. Ko te waahirua o te moni nei kua takoto. Ina:—

Na nga wahine tawhito, Old Girls	£968	6	2
He whakaaro na Mrs T. H. Lowry	£100	0	0
Nga moni hua	£90	15	5
Na te Thirty Thousand Club o Nepia he mea whakatu-ngahau	£111	0	0
	<hr/>		
	£1,270	1	7

Ka kite ai tatau kaore ano kia kauawhiwhi te mahi nei. Ehara i te mea kua pau to koutou kaha. Kaore. Me whakamahara kau atu, akuanei ka uakina mai ano e koutou.

NA, HE WHAKAMAHARA ATU TENEI. Kua puta te whakaaro a te Thirty Thousand Club o Nepia, kia tonoa atu ki a koutou, kia tukua mai he mea maori—kete nei, whariki, piupiu, mea pera. Me tae mai a koutou whakaaro i mua o te paunga o nga ra o Noema. Me ahua Kirihimete Perohana nei aua mea, kia papai hoki. Ma to ratau Ropu e hokohoko aua mea i a Tihema. Ki te kaha mai koutou, ko te whakaaro a te Ropu nei, emi tata nga moni e tumanakohia nei.

Ko ta koutou Whare-Karahia e hiahiatia ana kia whakapaua nga tino mahi atahua a taua a te Maori ki roto. Nga

He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Toa Takitini

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,
Me penei nga reta "Te Toa Takitini," Box 300, Hastings.

1016

TE TOA TAKITINI Hurae Ist. 1929

whakairo, tukutuku, kowhaiwhai. Ko tenei te waahi i tino awhina nui mai ai te Ropu nei i a koutou. Ka taonga ki to ratau taone ki Nepia. Ka tu hoki hei Pou whakamahara ki o koutou whaea, ki nga Mihi Wiremu, ki nga Bulstrodes, me koutou hoki. Tena ra e WHAE ma, e HINE ma, awhinatia mai tenei whakaaro.

Ki Etahi Atu E Hiahia Ana Ki Te Awhina Mai. E te Iwi awhinatia mai te Whare-Karakia o a tatau tamariki. He mea tuturu tenei, ko te whare-karakia o te kura. te matapuna o nga mea atahua e whiwhi ai te tamaiti. Pakeke rawa ake kua u te whakaaro hopohopo ki te Atua. Kua toha atu hoki ia i tena ahuatanga ki ona uri.

He tino tokomaha nga tamariki i akona ki Hukarere kua takiputa hei naahi, hei whakaako kura; ko te mea nui rawa ia hei whaea mohio ki te roperope i o ratau hua hei iwi maori mo nga ra kei te heke iho. Ka totika nga whaea, ka pai nga uri. ka ora te iwi.

Tukua mai nga whakaaro ki a R. E. H. Pilson,

P.O. Box, 227,

Napier.

TE PIHOPA O WAIAPU.

Kua puta te whakaatu a Pihopa Hetawiki (Sedgwick) o Waiapu, e tuku ana ia ki raro i tona turanga pihopa a te mutu-nga o te tau nei. Ki tona whakaaro hei te mea tamariki ake hei hapai i nga mahi o te pihopatanga i naiane.

Ka tekau marima tau ia e pihopa ana mo Waiapu. He tangata pai, humarie, whakaiti. He maha nga mahi i oti i ona ra. He Pihopa uaua ki ana mahi pihopa. Na te uaua, me te aroha ki tona Hahi i tuku ai ia ki raro i naiane. He matua, he hoa no te katoa. He tangata ngahau. Ka awangawanga rawa atu ona minita ki a ia, me nga mangai o te iwi otira tona Pihopatanga katoa.

I whanau ia i te tau 1856 ki Fremantle, Ingararangi. He minita tona matua. I whakaakona ia ki Maidstone, Kent, St.

Rt. Rev. Bishop Sedgwick of Waiapu.

Martin's, York, ki Christ's College, Cambridge. I riro mai ona taitara i te tau, 1881. I te tau, 1882 ka whakapangia ia e te Akepihopa o Canterbury hei minita. I te tau, 1884 ka uru ia hei minita manua. I nga whawhai i Ihipa ka riro mai i a ia te mera Suakim me te Khedive's bronze star. I te tau, 1885 mahue i a ia te moana ka hoki ki uta. Ko ia te minita o Hockley Heath i te tau 1886 ki 1889. Ka mahue a Ingarangi ka whakawhiti ki Awherika. Ka minita ia mo Vryburg, Bechuanaland, 1889 ki 1893. I te tau, 1893 ki 1896 i Bedford waahi o Cape Colony ia. Ka hoki ano ki Ingarangi, ka mahi mo etahi marama i Evershot. It te 1891 he minita takahoa ia no te Earl of Home. Ko te taenga mai tenei ki Niu Tireni nei ki Waikari, North Canterbury, 1901 ki 1903. Ka nekehia ki Akaroa 1904. Ka neke ano ki St. Luke's, Christchurch tae noa ki, 1913. No te, 1914 ka whakawahia ia hei Pihopa mo Waiapu.

“TE REO MAORI”

Dr Wi Repa.

Ki taku titiro kei te mate haere to tataau reo Maori. Me aata titiro ano tenei ahua. Ko to tataau reo he tiho reo pai atu. Moumou ia kia heke ki te mate. E taea ranei te whakaora, kaore ranei. Otira kaore tonu ia e ora. Kua mutu te whakaako ki te Aute. Ko nga tamariki hoki o nga

kura nei hei mau i te reo nei i muri i a tatau. Kaati kei te kuare rawaatu ratau.

Haunga te kore e mohio ki te reo. Kua he te korero a nga pakeke tonu inaianei. Kei tooku takiwa kua "na" te reo o te whakatipuranga tangata o waenganui o te 20 me te 30 tau. Ehara te "na" i a Ngati Porou, i a Te Aitanga-a-Hauiti, i a Rongowhakaata, i a Te Aitanga-a-Mahaki, i a Ngati Kahungunu. Kua "na" te reo o te tamariki taane, wahine o Ngati Porou inaianei. Hei te whakarongo atu e korero mai ana: "Kua tae mai *na tanata* o Waikato." "Tikina atu *na* hoiho." "Kua riro *na* tamariki kei Tikitiki." "Ara *na* wahine e haere maira" Kaati tena.

Tenei tetahi reo porangi ano kei konei e korerotia ana. "Mau tena waahi o ta taua kai." Ko te reo o Ngati Porou pakeke tonu kua penei: "Mau tena *waiho* o ta taua kai." "Ki tenei waahi koe o te whare moe mai ai" "Kia Ngati Porou: "Ki tenei *waiho* koe o te whare moe mai ai" "Kei whea taaku koti- "Kei taua waahi tonu i waiho ra e koe" Kia Ngati Porou: "Kei taua *waiho* tonu i *waiho* ra e koe." "I mahue i a koe to potae ki hea? Ki taua *waiho* ano i kite ra koe" Ko te kupu nei 'waahi' kua whakahuatia 'waiho' e nga tangata, wahine o runga atu i te 10 tau. I whakatonga ahau ki tetahi minita e kauwhau ana: "E rua nga *waiho* (waahi) o te Reinga" Ko Pararaiha tetahi *waiho* (waahi) ko Kehena tetahi *waiho* (waahi) Ko Pararaiha te waiho whakangatanga o nga wairua o te hunga tika. Ko te waiho (waahi) tenei i noho ai te wairua o Aperahama. Hei muri atu i tena ka tae ki te rangi ki te waiho (waahi) kei reira te Atua." Engari kaore taua minita e korero ana: "Ko ia hei mea kia takoto ahau i nga *waiho* (waahi) tarutaru hou" Kauaka ra nga minita hei tauira he i te reo Maori.

Ina ano tetahi reo o nga taitamariki o Ngati Porou o te 20 tau tae atu ki te 30. "I whea koe e noho ana?" "I te taha *ia* Hoani" Ina ke te korero tika: "I te taha o Hoani" "Kei whea to potae?" "Ara e takoto mai ra i te taha *ia* Hemi." "Kowai to hoa i haere mai ai i Wharekahika?" "I haere mai au i te taha *ia* Hori." "Kua riro a Pare ki whea?" "Kua riro kei te kohi pupu i te taha *ia* Hera." He ngawari noa te reo tika: 'i' te taha o Hera; 'i' te taha o Hemi.

Kaore he ture kia korero tika te Maori penei i te pakeha. Ki te whakahua he te pakeha i te reo i roto i tetahi whakaminenga rangatira ka katangia ka whakatongatia, ka tawaitia. Ehara tera tangata i te rangatira (gentleman). Ka whakama taua tangata.

He waia oku taringa ki te reo tika—reo Ingarihi, reo Maori. Nui atu te tiotio o oku taringa ki te rongo ki te reo he.

Me ako nga matua i nga tamariki kia tika te korero Maori. Ka rongo atu e he ana ka whakatikatika i o ratau he.

TE MIHANA.

Na Kenana Aata Wiremu,

Ki nga Etita: kia ora korua me ta tatau Pepa. Tenei ano tetahi take nui hei panui atu ki nga minita me nga pariha maori e te Pihopatanga o Waiapu.

Kua karangatia he Mihana ki te Hauke a Hurae 14—21, ki Whangara a Akuhata 18—25. Ko te te Araroa kua mukuhia mo Pepuere a tera tau. He mea pai hoki ki toku whakaaro te panui atu ki nga tangata o aua kainga, ki o etahi atu ano hoki, eiahi kupu hei whakamarama i te tikanga o te mahi e kiia nei he "Mihana" kua kite hoki ahau i te pehehe o etahi i muri iho o te 'Mihana Whakaora' a Hikihana i te tau 1923, ara e pehehe ana he pira ano te mahi kua homai nei e te Pihopa o Waiapu ki ahau.

Na reira e tika ana tenei patai: HE AHA RANEI TE MIHANA? Ki toku nei whakaaro, ko tona tino tikanga tenei, ara he *karakia* ki te Atua, he rapu hoki i ona tikanga tapu, kia whiwhi hoki ai te tokomaha ki te oranga nui kua homai nei e te Matua i roto i taana Tama, i a Ihu Karaiti mo te wairua, me te hinengaro, me te tinana o te tangata e whakapono ana.

He tikanga tawhito tenei no te Hahi e mahia ana i nga pariha Pakha. He mea nui, he mea tapu hoki te Mihana, he whakahauora i te whakapono o te tangata ki te Atua. He whakaeke i te ngakau tangata ki te taumata e tika ai kia puta ki a ia te mana, te kaha, te marama, me te tapu o te Atua Matua, Tama, Wairua Tapu: e whakahou ai i te ngakau mate hei ngakau ora, i te kanohi pouiri hei kanohi kite, i te taringa tari hei taringa rongu.

He mahi nui rawa te mahi nei, e kore e taea e tetahi te whakatutuki ki te kahore te Atua hei awihina hei manaaki tonu i a ia, ki te kore hoki te iwi e mahi tahi me ia i te roanga o te mahi.

Otiia, kua homai e te Atua enei ki taurangi hei oranga ngakau mo tatau.

1. "Ehara i te mea ma te uaua, ma te kaha, engari ma toku Wairua e ai ta Ihowa" Hakaraia 4, 6. Ara, ehara itemea ma te kaha tangata, ma te mohio nui ranei, e taea ai, engari ma te Wairua Tapu.
2. "Kia tae mai te hea-riri ano he awa (he waipuke) ka ara i te Wairua o te Ariki he kara whawhai ki a ia" Ihaia 59, 19. Te kara whawhai ra ko te Ripeka o Ihu Karaiti i hinga ai i a ia a hatana me ona mana, rangatiratanga, wairua kino katoa. Ko te kara tena i tohungia ai o tatou rae i te iriiringa.
3. "Ka rapu ahau e ratou, a ka kitea ina pau katoa te ngakau ki te rapu i ahau. Heremaia 29, 12, 13. Na reira kia maia

tatau, kia manawanui ki te mahi i tenei mahi nui. Kia mahara hoki tatou ki nga tikanga e whai ake nei:--

(a) Ki te inoi tonu moku kia marama te puaki i toku mangai o nga kupu nui, kupu hohonu o te Atua e pa ana ki to tatou whakapono ki te Matua Tama Wairua Tapu.

(b) Kia whakapaua e tetahi ona whakaaro me tona kaha kia noho watea ia i ona raruraru i ana mahi i nga po katoa e whakahaerea ai te Mihana.

(c) Kia kaha ia tangata ia tangata ki te uiui ki a ia ano kia kitea ai ona ake hara me ona ake mate, kia marama ai ia ki te rapu i te rongoa e ora ai tona wairua, tona hinengaro me tona tinana.

(d) Kia kakama, kia hono tonu te haere ki te karakia ia po o te Mihana: he korero whakatepe te ritenga o nga kau-whau. Kia tupato hoki kei whakawarea ia e hatana kia kaua ai ia e ora.

(e) Kia whakapaua te ngakau me te hinengaro ki te rapu i te Ariki kia kitea ai ia, me te whaaki hoki i nga hara kia murua ai.

(f) Ki te tuku whakarere i a ia, i tona wairua me tona tinana, ki raro i te mana o te Wairua Tapu: mo te mutu rawa ake o te Mihana kua whiwhi ki te ora me te kaha me te mara-matanga o te Rangatiratanga o te Atua.

“Ehara hoki te rangatiratanga o te Atua i te kai, i te inu, engari he tika, he rangimarie, he hari i roto i te Wairua Tapu” Roma. 14, 17, Ma te penei hoki ka tau nui ai te manaaki a te Atua ki te Mihana, ka kitea nuitia ai nga hua.

Ma te mohio o te tangata ki tona mate ka hiahia ai ia ki te rongoa: a, ma te mohio ki te rongoa, ma te whakaae atu ki taua rongoa, ka ora ai ia.

Kia mahara hoki tatou, ehara i te mea mo te wairua anake o te tangata te oranga nui kua whakaetia mai, kua homai nei hoki, e te Matua i roto i a Ihu Karaiti, engari mo te tinana me te hinengaro hoki. E pai ana, e ahei ana hoki Ia ki te whakaora i te tangata i nga tu mate huhua o te Pakeha, i nga mate hoki e kiia hei he “mate Maori.”

No reira kua whakahau mai e te Pihopa o Waiapu kia mahara ahau ki te karakia i nga turoro me te whakapa ringa-ringa kia ratou, a, kua tino kite ahau i te putanga o te mana whakaora o Ihu Karaiti hei pei i nga wairua kino ki waho, hei whakakore i nga mate o te tinana.

I nga Mihana katoa o nga tau ka hori ake nei kua kitea he tangata e hiahia ana ki te tuku atu i o ratou mauui katoa ki a Ihu Karaiti, kia whakawateatia ai e Ia: a itemea ka mutu nga karakia whakapa-ringaringa ki nga turoro.

E toru nga karakiatanga i nga ra o te Mihana.

1. I te ata mo nga tamariki i mua o te kura.
2. I te awatea he mahi Karaipiture mo nga turoro me o ratou hoa.
3. I te po mo te katoa.

HE INOI MO NGA MIHANA.

E te Atua Kaha rawa, i whakakitea mai tau Tama hei patu hei whakangaro, i nga mahi a te rewera, hei mea i a matou hei tamariki mau, hei tangata mo te ora tonu. He inoi atu tenei ki a koe kia tukua mai tau manaaki nui ki runga ki nga Mihana e whakahaerea ana ki nga pariha Maori o tenei Pi hopatanga i te roanga o tenei tau. Manaakitia te kai-kauwhau. Hoatu ki a ia he kupu, he mohio, he kaha e taea ai te mahi maana. Kia puta to aroha nui me tou mana whakaora ki te hunga e pangia ana e nga mate, e nga mauiui katoa. Mau hoki ratou e whakaora, ko koe anake hoki kei te mohio ki nga mate e patu nei i te wairua, i te hinengaro, i te tinana o au tamariki. Tukua nuitia iho tou Wairua Tapu hei whakaohoho i te hunga e moe ana i roto i te he, hei whakatahuri i a ratou kia koe i runga i te ngakau ripeneta, i te ngakau whakapono, kia whiwhi ai ia tangata ia tangata ki te ora, ki tona nui noa atu. Ko Ihu Karaiti hoki to matou Ariki. Amine.

Pukehou, Nepia.

ROTO! WAHO! HAINA MAI!

(P.H.T.)

Ina etahi mea hei whakaaroaro ma te iwi e rurea nei e nga matauranga maha o te ao, tupono iho ko te ngakau maori, te ata whiriwhiri iho i nga kupu me nga whakahaubau, tuku iho ki nga inoitanga kia peratia, kia penetia ranei e te iwi roto, waho ranei, ka whai te ngakau maori pohehe e kei ko ke he ora mona, ina ranei kei konei.

Ko taua mea e korero nei ahau mo runga i etahi pukapuka tiiti, kirimina ranei, kawenata ranei, nona anake ena tu ingoa, i mauria mai ki au kia hainatia taku ingoa ki roto. Ko te whakamarama mai a te kai kawe mai i taua pukapuka e penei ana:—

He mea tono mai ahau kia mauria mai te pukapuka nei kia kite koe, a, mehemea ki te marama i a koe kia whakaaturia mai e koe ou whakaaro a, ki te pai koe, me haina e koe to ingoa ki roto, ahakoa kei te rawaho tonu koe, notemea ahakoa rawaho roto ranei ko to matou hiahia kia riro ma te mangai, piriwiritua, e pikanu atu nga taumahatanga o te iwi maori ki roto i te paremata e heke iho nei.”

Kaore i marama ki au taua pukapuka, me nga kai o roto, tupono iho ai 'pea' he ngakau whakatoonga tonu, katahi ka

tino kore rawa e maraana iho. Otira kaore ahau i te kaipou i te mahara ki tooku nei, na reira ka mea atu ki nga 'Toa Takitini' tena ra e hoa ma i tena pa tuwatawata i tena pa tuwatawata, tae atu hoki ki nga kai whakairo, whakakaupapa o aua pukapuka, ata tirohia iho, weeti rawa, iia kupu, iia 'kama' iia rarangi o aua whakakaupapatanga, notemea he hiiritanga tukunga whakareretanga atu tau hainatanga i tou ingoa ki taua pukapuka.

Ehara he korero noatu ki te hunga kei roto i te tika-nga, he whakatupato, he whakaoho kia mataara. Haaunga hoki te WAHO kua haina ki taua pukapuka, he purehurehu whakaaro kore. Engaringari ano te ROTO kaore i aroatu, kia ora koutou. Otira ko te rongu o tenei mahi kei te penei:— Nui ke nga Roto kaore i haina i nga Waho i haina.

He maha nga tikanga e pa ai tatou ki roto i te pouritanga mo tenei putake. Mo runga i te mahi paremata kua pootitia e tena takiwa e tena takiwa tona mema tona mema hei pikau i ana tikanga i ana take. I tu taua tangata i runga i te pooti o te iwi o tera rohe pooti, na reira e tika ana kia riro ko ia te mangai mo te iwi o tena rohe pooti.

Mo te taha ki Te Tairawhiti nei, ko te mema mo tenei rohe ko Ta A. T. Ngata. I te mea kua tu nei ia ki te turanga minita mo te taha maori kua hei kohia nga mahi o tenei rohe ka hoatu ki tetahi atu tangata. Engari me mau tonu atu ano kia ia a ma ana te kupu tuatahi. Ka pera ano hoki nga take o Te Taitokerau Taihauauru Te Waipou-namu ranei.

Enei ahuatanga me enei mahinga tahi o roto i te takiwa he mea e tupu haere tonu ai te pai me te mama o nga mahi o tena takiwa o tena takiwa pooti.

Nga ture me nga mahi o tena rohe o tena rohe porowini, rohe kaunihera ranei mo te ora ture ranei kei roto ano i tena rohe i tena rohe. Ina kitea te he te taumaha te aha ranei o aua takiwa, ko te kawanatanga takiwa ma ana e titiro e whakatikatika aua peratanga. Heoi te wa e puta atu ai ki te paremata kei nga heenga o nga ahua o aua whakatautanga aha atu ranei. Hei reira ko te huarahi ki te paremata ko nga piti-hana, engari ko te tangata ma ana e tiaki taua pitihanatanga ko te mema o te takiwa no reira mai taua putake.

Ko te mea kei te wehi tooku ngakau ko te ngakau wawata o taua o te Maori e kei te nui to taua kaha, to taua matau, to taua maraama, ka riro ma te whakapono kua awhitia nei e tera o tatou tuwatawata, a koia rawa ma piriwiritua tenei, tera mea ranei ka tutuki ai, a tupono ai te pera, kua hibika te ngakau maori ki te rere ki ko rawa atu i te tikaunga ake, ana kua kore e rongu ki nga tono ki nga tohutohu, ki nga kupa awhi a nga kawanatanga takiwa me nga kaunihera takiwa, e ata kitea

ake nei i etahi wa te titiro whakapi o te tangata ki aua tu whakahautanga.

Ehara i te mea kei te ki ake a koiara rawa nga tohutohu mai, engari na te ngakau maori pea ka whakapiria atu etahi tikanga whakakeke. whakawiri ki tua atu i ona tikanga ake.

Heoi ra kei te whakamoana tonu nga mea katoa. na reira i tika ai tenei korero: Me rapu! Me patuki! Me inoi! Me kore e kitea, e uakina, e homai te mehua e rite ana.

PITOPITO KORERO

Kua tino pai rawa te Kingi i te paanga tuatoru mai o te mate ki a ia. Kei te rahurahu ki nga whakahaere o te kiingitanga. "E te Atua tohungia te Kingi."

E rihaina ana te Pihopa o Waiapu i te mutunga o tenei tau. Na te kaumatua, me te whakaaro me tamariki ake he tangata kia taea ai nga mahi.

Hei te raumati ra ano tae ai te Pihopa o Aotearoa ki Otakou me Wharekauri matoro haere ai i te Iwi Maori.

Kua uru ko te Ropu Kai-Mahi o Ingarangi hei Kawanatanga inaianei. Tamatuatahi te wahine kia tu hei Minita, na tenei Kawanatanga rawa. Ko Margaret Bondfield te katuarehe nei, ko ia te Minita mo nga Mahi.

Nga Motoka kei te ao: I taua e te Ropu Tiaki o nga Mahi o Amerika (U.S. Department of Commerce). kitea ake e 32,000,000 te maha o nga motoka kei te ao inaianei. Nuku atu i te 24,000,000 kei Amerika ake. E 2,000,000 kei te Porowini ake o New York. Ka mahue iho ai e 8,000,000 ano nga motoka kei era waahi atu o te ao.

Ko te Jamboree ka tu ki Hyde Park (London). E 30,000 nga tai-tama o nga Iwi e 12 ka hui ki reira. Kotahi te Maori. He nanakia, ka ka te ahi. Ko nga kai kua pae ma te hanga nei: 80,000 nga heeki, 10 tana pekera, 3 tana huka, 10 tana tihi, 3 tana ti, 5 tana hinu, 8 tana raihi, 200 tana rohi, 15,000 kopaki wheko, karani, karepe, me era atu.

E 11,500,000 nga Paipera i tohaina e te British and Foreign Bible Society ki te ao i tenei tau. E 500,000 te nukunga ake i o te tau ka hori. I kaha te hokona o te Paipera i nga waahi katoa o te ao, ana ko Ruhia rawa kaore. E ki ana a Rev. E. Smith, hekeretari o te Ropu ta Paipera ka 146 nga reo kua oti te ta te Paipera.

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

NIREAHA Niki PAEWAI

He nui te hari me te koa mo te taenga mai o te rongō kua whiwhi tenei o a tatou tamariki ki tetahi honore nui i roto i nga turanga o te hunga matauranga o te ao. Ko Niki he moko-puna na Nireaha. tetahi o nga tino kaumtua rangatira o Ngati

NIREAHA (Niki) PAEWAI, B.Sc.

Mutuahi me Ngatipakapaka, me Manahi Paewai hoki o Tahiraiti, No Noema 30 onga ra tau 1896 ka whanau a Niki, a, ko ona tau ka 33.

I timata mai te kura o Niki i Te Aute Kareti a mutu mai ki te kura Momona (M.A.C.) i runga i tona mahara kia ako

ako ia i te mahi-a-ringa ara mahi ahuwhehua. E mohiotia ana hoki i aua ra he pera te akoranga nui a te M.A.C.

Otira i te mea ka paahi ia i nga karaihe o tera mahi ka mahara ia kia haere atu ia ki Amerika me kore te matauranga Merikana e nui ake i o etahi atu iwi koia ka koingo nei tona ngakau kia whitikia e ia te moana ki te kimi atu i taua matauranga.

I tonu nui tonu ia kia Ta A. T. Ngata me kore tetahi awhina berengi a Te Kawanatanga hei mahara mo tona kuranga. He roa te wa i hurihuri ai a ka whakaaetia taua awhina. Otira kaore i tino rahi. Hei ahakoa he nui ana kupu mihi mo taua maharatanga o tana tonu.

Ko te wahi taumaha rawa o tona haeretanga kei runga i tana wahine me a raua tamariki. Kaati nui atu te mihi kia raua mo to raua waiaurietanga ki te haere tahi me a raua tamariki, me te hunga hoki i whai koha ki tenei haere.

Otira te mamatanga o taua haere na te mea he Momona raua, a te kura i haere atu nei raua he kura momona Utah. The Utah Agricultural College.

No Mei nei 25 o nga ra ka paahi ia i taua whakamatautauranga. Kua riro mai ia ia te tohu B. S. Degree.

E toru ona tau ki taua Kareti o Utah. Kaati kua tae mai te rongo kei te hoki mai ia.

Mehemea he turanga nui tenei a e marama ana ki nga kai arahi o te iwi, he mea tika kia whawhatia tenei o a tatou tamariki ka whakata hei tumuaki arahi i runga i era tu aronga o te matauranga.

Otira kaore enei ahuatanga e taea mehemea ki te kore te iwi nga mea ranei e matau ana ki a ia e awhina i runga i te whakaohoho atu i nga tari nunui i nga tari tiketike kia taunahatia taua tamaiti e ratou ma.

Koia nei ra te tikanga o te ingoa o ta tatou pepa "Te Toa Takitini." Ana atu etahi kei nga kura tonu atu e taraiia mai ana, kei te ao ano etahi o haere ana. Kei ko atu kei ko mai etahi. E te iwi kia kaha ki te whakahauhau i a koutou tamariki, ki te awhina i a ratou kia akona, kia pai te tieki, te tohutohu kia tupu hei tangata hei "Toa," penei me tenei ara me Niki e hoki mai nei.

Kua ekengia e nga tamariki maori nga turanga maha o te matauranaga, roia o te hupirimi kooti, takuta hohipera, takuta o nga mahi whakapapa, takuta whenua, takuta rakau, me era tu turanga o tenei iwi matauranga e tupu haere nei i roto i te ao Maori.

Whakatangata e te iwi! Kia kaha!

Ka ora te mare i te WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

TE INGOA NEI A "AOTEAROA."

Dr Wi Repa.

He whakahoki poto mo te reta a Tuhitaare Heemi i roto o te Pepa o Aperira ka huri nei. I kore ai au e whakahoki wawe, i te whanga au ki etahi tohunga kia whai-kupu mo taua take. Te koronga nei o tetahi roo i hamumu ake, ka whakahoki au i te reta a Tuhitaare.

Mo te Ingoa nei mo "Aotearoa:" hei ingoa mo "Nui Tireni." Kaore a Tuhitaare i te whakahe, i te tautotohe ranei. Ko Ihaia Hutana kei te whakaae. Ki taana korero, anei te whakahua a o tatau tipuna i mua o te ratau hekenga mai i Hawaiki: "Tatau ka haere ki Aotearoa." Mo te "Ika a Maui" anake ranei ta ratau whakahua, mo raua taahi ranei ko te "Wai-pounamu." Mo raua taahi pea, ina hoki i tae rawa a Ngahue ki tera motu. Ka kitea e ia te pounamu. I tae rawa i a ia tetahi maramara nui ki Hawaiki. Te ingoa o taua maramara ko te "Ika-a-Ngahue" Ano nei te a hua inaianei kua whakaae tatau he ingoa tika tenei mo "Niu Tireni" ahakoa na wai i tapa.

Kei roto kei te pukapuka e kiia nei ko te "Kauae-runga Kauae raro" e ki ana na te wahine a Kupe taua ingoa i hoatu. No te hangaitanga ki Aotea Motu (Great Barrier) ka hoatu taua ingoa: Ko iara ano i huaia ai tera Motu ko "Aotea" Kei te pukapuka a Percy Smith: 'Hawaiki' wharangi 10. e takoto ana: ko New Zealand "Aotearoa."

Mo te ki a Tuhitaare na Maui tonu i tapa tenei ingoa a "Aotearoa" mo tona ika i hi ake nei. Kei roto taua ingoa i te karakia a Maui. Anei taua karakia:

"He aha tau e Tonganui,
E ngau whakatuturi ake i raro?
Ka puta te hau o Rangawhenua,
Ka ruku ruku,
Ka hei hei
Ka ruku ruku
Ka ea ea
Kooi,
Kopu Tangaroa
Ka ea, ka eke,
Ka eke ki te *Aotearoa*
Te aro a Tangaroa
Tangaroa mehaa!"

Kei roto te karakia nei i te pukapuka a Hori Kerei: "Nga Mahi a nga Tipuna" "*Ka ea ki te aotea-roa*" Me te mea nei he mea hoatu noa taana hei tautoko mo tona mahara na Maui taua ingoa i tapa. Tetahi he whakamutunga karakia tena: "Ki te ao turoa" Kaore e awangawangatia mo te karakia nei ka whakahinga tonu au ki te mea kei roto i te pukapuka a

Hori Kerei. Akuanei pea no reira tahi to maua mohio ko Tuhitaare; a, naana i tuhono atu hei whakarereke i taana i hopu ai. Kia marama mai ra te kai tuku korero a Tuhitaare Heemi kaore enei kupu: "Kia ea ki te Aotearoa" i roto i te karakia a Maui ki te *ritenga* a Kawana Kerei. Ko te pukapuka a Kawana Kerei: "Nga Mahi a nga Tipuna" kei te urungatia e te ao hou hei paipera mo te reo Maori, tae noa atu ki nga korero a Maui ma. Ara, kei taua pukapuka te whakapono a nga tangata marama o tenei wa. Kei te tangata e *monemana* ana i nga korero o taua pukapuka te taumaha nui hei whakaatu i nga take kaha e whakarerea ai ta taua pukapuka, e manakohia ai taana.

TE INGOA NEI "AOTEAROA."

Ki te Toa Takitini: Tukua atu enei kupu ruarua nei kia kite iho taku hoa a Dr. Wi Repa. I runga i nga reo korero o to tatou tipuna matua, he reo ano, he reo ano. No reira ka haere atu i runga i te korero mo te ingoa nei mo Aotearoa. He kaha ui te kaha, Ko wai te tipuna naana i tohi, i whakahua ranei, i aranga ai tenei *ingoa* i mua atu o te wa i tae mai ai nga waka ki tenei motu? Ko taku ki kaore kau.

Ko Kupe anake te tuatahi mai ki tenei motu. Kaore tahi ona hoa, No muri o te *Waipuke* tona taenga mai, tona hokinga atu. Naana i tohu te ara mai mo Turi ki konei. "Me whakamau tonu ki te ekenga mai o te ra." Kaore a Kupe i korero i te ingoa nei Aotearoa. Kaore. Kaua tatou e hanga korero noa ake i muri o nga korero a nga matua.

Kotahi ano te ingoa Aotea he waka no Turi. I whakatotohuria ki Kawhia, I haere a Turi na tahaki te whakataki i te awa i Patea, ko tena te waahi i tohuria mai e Kupe hei noanga mona. Ko te kupu tenei kia Turi "Haere e kite koe i te awa e tika ana te puaha ki te uru koia tena hei kainga mou." Kaati ko te waahi i waiho tonu iho te whenua ko Aotea. Ko te Aotearoatanga kei te he. He mahi na te tangata, kia kotiti ai i te ingoa o te waka.

Pai tonu te tapanga i to tatou motu ki te ingoa nei Aotea. Na te whakahuatanga ke hoki kia tutuki koia Aotearoa. Pai tonu te tapanga ki te Pihopa. No taua hoki no te maori tena ingoa i tohia mai ki Hawaiki: no "Taane tuturi, no Taane pepeke."

E toku hoa e Wi Repa kia ora ano koe. Ka pai koe hei wero korero ma taua ki nga iwi tohunga o te motu. Kia ora i raro i te maru o to tatou ariki o Peneti me tona Atua.

Kapua Rangataua Keepa
Purangi

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

NA TE TOA.

Me haere ranei? Pewhea ranei?

I te Pihopa o Aotearoa e whakamanuhiritia ana i Little River, Christchurch, ka patai tetahi o te hunga tokowha e whakamanuhiri ra i a ia: "E haere ana koe ki te Lamberth Conference a te tau e heke iho nei?" Ka whakahokia e te Pihopa, kei te hiahia ano, e ngari kei nga raruraru te waahi hei arotiro. Ina hoki ma te Pihopa ano e utu tona huarahi haere, tae atu ki te nohoanga i reira. Tena pea nga moni e pau i taua haere e tae ki te £300 nuku atu ranei. "Kaati me tae koe" e ki ana taua hunga. Ka rere mai te £5 a te tuatahi, tuarua, tuatoru, tuawha. Ka £20 te whakaaro tuatahi me tenei take. Kia nui nga ora ki te tokowha nei.

E te Iwi, he mea tika ra tenei kia awhinatia e tatau. He hanga atahua te tae o te tatau Pihopa ki te huihuinga o nga Pihopa o te ao. Tena, awhinatia nui te £20 a te tokowha nei. Kotahi te tai-tama Maori kei te Lamboree. He honore tena. Kia tae hoki te Pihopa ki taua hui, kei runga nea atu te honore

M.I.A.

(Mutual Improvement Association).

(P.H.T.)

He whanui rawa te tikanga o enei reta e toru, a he pai hoki ona kaupeka. I timatitia mai te wairua ora ki enei reta i runga i te mahara makoha me te mahara awhina a tetahi i tetahi ahakoa he aha te mea e mahara ana ia kia puta he whakaaro maana mo tetahi atu ara awhina kia pai ake ai tera i tona ahua i to mua atu ahuatanga, i te taha tinana me te taha wairua, me nga mahi.

Ma te whakaaro kotahi o te hapu, o te iwi ranei ka puta era ahuatanga, i roto i nga mahi i nga korero i nga ngahau tae atu ki nga karakia, ahakoa he aha te haahi.

Ahakoa kei tetahi o tatou haahi enei reta e whakaaria ana he mea tika kia horapakia titiro whanui atu te iwi mo runga i tera putake i te whakatuputupu haere i nga ropu penei te ahua me tenei e tubia ake nei ara o te Mutual Improvement Association! M.I.A.

Kei raro i tenei whakaupoko e tika ana kia whakatuturia he ropu penei te ahua ki nga marae kaainga hei whakahuihui i tenei i te Ngakau-nui nei te whaka pikipiki haere i nga ahuatanga nunui ki roto i nga rohe kaainga.

Ka whanau mai i roto i tenei ropu nga ropu ririki iho hei pekanga atu ki tena ahua ki tena ahua o nga mahi me te noho a te iwi i te maru o tona whakapono o tona whakapono, e whanga ai ki te ra e kiia ra "Kei te haere mai te wa e kotahi ai te ao i raro i te whakapono."

Kua tata rapea! Titiro ake ki nga tohu o te wa, whakarongo ake ki nga rongo pakanga me era atu mea e koreroia ana i te karaipiture ka pera. Kei te pera haere tonu. Na reira i tika ai kia whakatuputupuria haeretia nga tikanga whakakotahi i a tatou i runga i te pai me te whakaaro whanui.

Te take o enei korero na te kite atu i te pai o nga mahi i mahia e tenei ropu me nga peka maha i raro iho i whaka-haeretia i te hui pariha i Korongata ina tata ake nei. Te kaainga pai tetahi o nga mea i mahia. Tino pai atu hoki. Te tamaiti i homai me tona wairua. Na reira kia pai te tiaki. Te whakatupu, te ako me nga manaakitanga. I te maenga kia pai te hoki o te wairua ki te kaihanganga, ko te tinana ia ki te one one. Otira ina tupu hei tangata ko ana mahi kia nobo hei pura pura atahua ki te ao. Na nga wahine tera.

Tetahi mea pai ko te "Whakapaanga ringaringa." Ko tenei i timatatia mai i runga i te whakapono o te tangata a tac noa ki te hiahitanga kia haere ia ki te kauhau i te rongopai. Ko tenei na nga tamariki o te M.A.C.

Otira ko te hua o enei mea ko te ngoto ki roto i te ngakau o te hunga i reira. i rongo i nga kupu i kite hoki nga mahinga. I tetahi wa e taea ana e enei tu mahi te whakawareware ake i nga ngakau hikaka, ka kite atu ka rongo atu i nga kupu me nga mahi kua tac ki roto i te hinengaro whakawairakau ai i nga wahanga maha o te ngakau kua whakaruumatia mai e te kaihanganga mo nga tikanga atahua.

Me pehea kua e whiwhi ai aku Toa Takitini ki enei taonga?

Haeretia nga murac! whakarangona nga korero! tirohia nga mahi! Manaakitia nga taonga e pai ana mo te iwi.

Mia Te Wairua kua whakaha-tia mai na ki roto i a korero pere ake i roto i tou hinengaro nga whaiki atahua aroha hoki!

TE MAHI TUPEKA.

He patai ta nga tangata o Pipiriki Whanganui, na Henare Keremena i tuku mai ki te TOA, mo te Mahi tupeka. Ko te hiahia, kia uia e te TOA ki nga mea kua raturahu i tenei mahi ona ahuatanga katoa. The ahua o te oneone, te tiri, te mahi, nga parapura, nga tipu ranei me ahu mai i a wai, te ngaki.

Ki te rongo ake ko te Arawa te iwi kua oke nui kei runga i tenei mahi. Kanui hoki te pai ki te hakiri ake. Tena Te Arawa, e hoa me, tohaina to maramatanga ki era atu.

TE RU.

Ki te Ru te whenua, ka tuwhera nga poka hohonu, ka whakahoroa nga maunga, ka hurorirori nga whare, ka kore

take noaiho te tangata ki nga kaha o te ao. Ko te whakakoranga tenei kia tatau o te wiki ka hori. Kei whea mai nei te tukitukitanga, te whakamataku, me nga mea i aitua. He mea whakawehi tonu te Ru, ahakoa pewhea. He puta ohore mai kaore e whai tohu. Kaore hoki e mohiotia te roa te poto ranei e ru ana. Ki te mutu tetahi ru, ka ru atu ano. Akuanei pea kino atu pewhea ranei. Kaore he mehua o nga wa e puta mai ai o te iti, o te rahi ranei. Ka kore take noaiho te tangata. Ki te puta he tupuhi, tera ano tetahi waahi i purero hei whakarurunga. Ki te toroa e te ahi, tena ano e taea te tinei, te oma ranei. Tena ko te ru kaore e taea te saweke atu. Ko nga waahi hei whakarurunga he mate kei reira. Me oma ki nga waahi watea, engari ki te ngawha te oneone ka raru ano.

I te wa i nga tipuna matua kaore e whakaarohia ake te ru. Kaore i roto i a ratau waiata, patere, oha-ki. He kore taputapu nunui ranei na ratau hei tukitukinga. I enei wa nei kua nuku noa atu nga korero mo te ru. Te take: na te rerenga o te matauranga, na te tini o nga taonga me nga rawa i memeha. ano he atarangi.

Reta Tuku Mai

Ki te Toa: Tena koe, te manu mohio ki nga rerenga mai o nga kawai o te ata, e ara ai te tangata ki te tahere manu, ki te ngaki i taana maara taewa, kumara, otira nga kai katoa hei oranga mo te tinana o te tangata. No reira kua ara ake ahau kua kite i nga pite e wha o te motu. Takawaenga atu ana ki te ao katoa te haere a taku kite, i te ata tonu nei. Ko nga whare wananga o runga i a Takitimu ko Maraetakaroro katahi, ko Ngaherumai-i-tawhiti ka rua.

Ko nga waka hau o muri nei ko nga Kura Maori, e kanga nei e matau e nga kura. Ko te kanga ra ko te kore i tae ki nga kura timatanga ako ai ki te reo o nga Kareti. Heoi i tutaki noa ki taana pakeha i te huarahi ko taana kupu kotahi nei. Ka mea ia kua mohio ia ki te reo pakeha.

Ina te tauwira o tenei mohio ki te reo pakeha: Ka riihitia te whenua o te Maori e te pakeha mo te 21 tau. Ka ki te kaitango rihi me tuku atu ano te Raiti Pahihī (right of purchase) ki a ia. Ka ui te kai-tuku rihi he aha tera. Ka whakahokia e te Kai-Whakamaori: ko te tikanga o tera kupu, kia mutu te rihi ka whakatungia he Pahihī hei tuunga mo nga moni kia whaiti ai ki to aroaro. Hei ora tena mou, me au whakatupuranga mo ake tonu atu. No te mutunga o te rihi ka tae mai te pakeha ki te kawae mai i nga moni. E £2 mo te eka. No te kawenga ki te Kooti ka kitea kua tika te pakeha. Riro atu ana te 600 eka o te hainatanga o te kai-tuku rihi ka whiria nga ture, tae rawa mai ki te mutunga o nga tau haere atu ana te whenua.

Ko te tangata noona ra te whenua i riihitia ra, ko toku tipuna ko Henere. Ko te kai-whakamaori ko Hihira Morowati. No te 83 te riihitanga, no te 96 ka hokona. Ara rawa ake matou ki te whawhai mo taua whenua kia mau kua pahitia te rihi i te tau, 1894. Na te rarangi o te Ture o te 93 i huri taua rihi pohehe ki runga ki te ture tika kia ma ai te kuare o te kai-whakamaori ra. Ahu noa atu kia Kaihau ma he aha te aha. Ko ianei te mohio kura o enei tu momo tangata. Penei no enei kuranga i a Ta Apirana ma nei kei te mau tonu to matou 600 eka.

Na toku kore e ahua hohonu ki nga mohiotanga kura i kore ai ahau i whakaae ki te tono a Kingi Rata me nga Ariki i te tau 1921 kia whakaari ahau ko Maui, a u noa. Na, ma Apirana e here nga ahuatanga i naianei kei riro i te tai-ki. Kei te pari tonu te tai a te pakeha, muru i nga whenua maori, me te hoatu ano a nga maori katahi ka riro rawa atu.

Ehoa ma ko te ahua tenei o matou, o te hunga e mea nei e rite tonu ana to matou mohio ki o nga tangata i tae ki nga kura nunui, pera me te Aute Kareti. Ina hoki whanau ake ta te Aute Kareti, ko Ta Apirana, ko Ta Maui. Whanau ake ta raua ko Muru, ko Raupatu. No runga i a Tainui ko Tau Henare. Kanui tona kaha ki te toko ake i tona waka ka u ki te tauranga. Ko te Tuiti kei te whakatere i te waka o Ngaitahu. Kua mate atu he tetekura kua ora mai he tetekura. E tu ana ratou, ano kei te hiku tuna, tu tonu. Heoi ano te mahi he whakarongo ki te reo o te kai-titiro wheta o Ta Apirana. E hoa ma, i kore ai e hoha, i waiho tonu ai to tatou hoa i te ngatu na te waimarie-tanga o tatou ki te ingoa nei. Minita Maori.

Tenei ake pea nga ra e hohatia ai te ingoa nei. Otira ma nga hua e mohiotia te karepe i runga i te tumatakuru. Ahakoa kino ka matomato tonu, heoi ano pai rawa te urunga ko te kauae anake te whakawiri ana. No reira, mai ra ano o te iri-nga o te Ingoa nei ki a ia, huri noa te ra o Ngaruawahia, ara noa mai te ra o Waitara, i hui mai ai te whanau a te Tatana, tetahi mea atahua. Ahakoa he nui te mauitui o Ta Maui i taua wa, engari i te tutakitanga ki ona tuakana o te Aute Kareti kia Tomoana, Whenuakura, Tiweka Anaru, Raumoa, Tai-porutu, Hakiwai, Ta Apirana orationi ake te mate. E tika ana ano kia ora, no te mea ko te waha Rawhiti tera ka u atu ra ki tona aroaro. I te hauora o Ta Maui ka puta i a ia enei kupu ki ona hoa tau-whaingā: Ko koutou enei e tuku nei i au kia mate. E kore au e mate! I whakamavama te Minita no Ta Maui te rohe pooti tino uaua rawaatu. He ratana kei tona rohe, poka ke nga tikanga, He Tohu rekeke ano. He Whiti, he reo ke. Ko Waikato kei kora ake me ana tikanga. No reira ko Ta Maui te tangata kei a ia te pikaunga taumaha. I 'hiehie' katoa nga tangata ki enei kupu a te Minita.

O tenei wa poto e nga Iwi kanui toku miharo ki nga kupu, ki nga whakaaro, ki nga tohutohu, ki nga whakaaro mohio e puta mai ana i te Minita Maori. E kore e tere te ngaro o te ha o te pai o enei whakaaturanga. No tenei wa poto tonu ahau i kite ai i enei ahuatanga. Noreira Etita ma tukua ta tatou manu ki nga topito e wha o te motu, ki te kawae i nga kupu atahua hei whakaahuru ake i te Iwi.

E hoa ma kei te tumanako tonu te ngakan kia tutahi ano tatou ki Taranaki a tenei hui e heke iho nei. Kua tuhi reta ahau ki nga tamariki whakaaro o Tuwharetoa kia tae ki taua hui, kia ahuru tatou katoa ki te hapai ake i nga ringa me nga waewae o te Minita kia tutuki atu ki nga ao-kapua o te rangi. Ina tae ki taua hui me korero katoa ngaitaua ko te Minita e noho puku.

Tena koutou nga kanohi ora i a Taranaki. Titiro noa atu, ka tangi noa atu. Te iwi, te waka, te rauru, te ihi, te tapu o tuawahakarere tena koutou. E te Atua tohungia a Kingi Hori, me Kingi Rata, me te Kahui Ariki katoa. Etita ma, kia ora roa mai ano.

Taite Te Tomo

Tukua atu enei kupu mihi tangi mo nga aitua. E hoa ma tena koutou i nga toimahatanga o tenei tau i o tatou aitua maha o te motu.

He nui te aitua i Waikato nei i muri tata mai o te hui whakamiharo i tu nei ki Ngauruwahia. E rua ngiaku moko-puna i mate, na taku kotiro matamua tonu. Oira i te hinga-nga mai nei o Arihia me tona tama nui atu te tangi me te pouritanga i hipoki iho ki runga i a matou katoa. Kore rawa a Waikato i mamac ki ona ake, Kanui ra te tangi atu o Waikato. Kanui hoki te pouri oku ake me Te Puna. E tika ana tenei reta kia tae atu i tona ra ano. I mahara ahau kua tae atu kaati no te putanga mai nei o nga pepa ki konei katahi ka kite iho kaore ia. Heoi konei ka uia e au, ka kitea e kei konei tonu ia. Heoi ra, mau e Te Toa Takitini e mau atu ki nga marae maha o te motu tenei tangi atu a Waikato mo tenei aitua.

E Ngata koutou ko o tamariki me te iwi i roto i tenei pouri tanga. E kore e mutu te tangi me te pouri kia koutou mo tenei aitua i tupuno ki roto i nga ra tumanako ki te rauhi i te morehu tangata. Ko nga kupu ra kua ohakitia nei hei whakamahurutanga mo tatou ara i roto i nga pouritanga me nga mahi tae noa ki nga haere maha.

Tatau! Tatau!

Na Tahuna Heranga

Pirongia

Te Awamutu

6/7/29.

“NGA KORERO AHUWHENUA”

E hoa ma kua tae tenei ki te wa e tika ana kia whawha tatou ki nga maramatanga kei te taha pakeha mo runga i nga mahi ahuwhehua, me era atu tu mahi e puta ake ai he hua ara he oranga mo tatou i roto i te whenua. Ko tenei wahi o ta tatou pepa ka tukua atu hei putanga mo nga maramatanga mo te ahuwhehua. Na reira i tika ia kia whakautua enei patai e toru:—(a) He hua ranei e puta mai i te whenua?

(b) Ka mutu tonu ranei te kaha o te homai a te whenua?

(c) Ka taea ranei te whakanui ake i te hua mai?

Ko enei patai me waiho ake hei putake korero arahi atu i nga ‘Toa’ ki tena ruuma ki tena ruuma o te mahi ahuwhehua. Tera pea kua matau noatu koutou ki enei tikanga. Otira i te mea kua tono mai nei etahi o te iwi kia tukua atu etahi korero whakamarama kia koutou, mo nga mea kei te timata atu, a mo runga i enei mahi ahuwhehua koia ka tukua atu enei kupu. Ko nga mea kei mua atu i enei ahua me whanga mai ki nga marama kei muri e haere atu ana.

Kaati mo te patai timatanga ko te whakautu “AE.” I te wa e toitu ana te whenua katahi ano ka mahia atu kei roto tonu etahi mea e takoto ana hei whakamomona i te kai i te tarutaru ranei. Ina ka timata te mahia ka tangohia taua mea e nga taru e whakatupuria ana e nga kararehe ranei e taka ana i runga, a ka pau haere te kaha. I te mea ka kitea iho te ngoikore haere o te tupu o te karaihe o te taru ranei e tiria ana ka mahara ki tenei na ka taea ano te whakarahi ake te puta mai o te hua i te whenua mehemea ka hoatu he whakawairakau hou atu.

Mehemea he mahi miraka kau ta tetahi ka kite tonu i te heke haere o te weeti o nga ‘patawhete’ ahakoa ko aua karaihe ra ano e kainga ra e nga kau. Kaati he whakaatu tera kua ngehe te kaha o te whenua ki te tuku ake, kua kore ranei aua mea i roto i te whenua hei tukunga ake ki roto i te tarutaru e kainga ana e nga kararehe hei whaka nui ake i te weeti o te ‘patawhete’ e hiahiatia nei e te ‘Teerimene’ kia nui ake tana weeti tana weeti. Mo te hunga whakatupu hipi, kau, kei te mahara ano hoki ia kia nui ake te weeti o tana wuuru, o te momona ranei o tana kau, puruki aha atu ranei e whakatupuria ana i runga i tana paamu. He mea enei e tika ana kia ata tirohia e te ahuwhehua, a tera hoki e waihotia tetahi wahi o ta tatou pepa hei tukunga atu i nga matauranga o te ao mo enei putake katoa e tupu pai ai nga momo kararehe, ara nga kau miiti, nga kau miraka, me te ahua hoki mo te mahi whakapai whenua i runga i ta nga tangata marama e whakakaupapa ai.

E ki ana nga matauranga 'Kua tae mai te wa e tika ana kia whawha tahi a Nui Tireni nei i te matauranga kua horapa ki te ao mo runga i te mahi whakamomona ake i te whenua. Kei te marama ka taea te whaka nui ake i te hua o te whenua kia toru te nuinga ake i tona ahua inaianei tae atu ki te wha mo te kaha ki te whangai i te hipi i tetahi atu kararerehe ranei. Kei roto i te marama o te wawahi i te whenua ki roto i etahi patiki ririki, ka rite te whitiwhiti haere o te mahi me te whangai haere i nga tarataru me te mahi i te whenua.

Te whakapai ake i te momo kararehe.

Ahakoia kua kitea te painga ake me te kahanga ake o te whenua ki te whangai i te kararehe, kua kitea hoki e te matauranga ka piki ano te weeti o nga "patawhetei" te 200 pauna weeti i te 12 marama o enei tau ka toru kua mahue ake nei ki te 400 pauna weeti te nui.

E maharatia ana hoki ka pera ano te kaha haere o te piki o te whakamomona kua o hipi, e rua te nuinga ake. Tetahi tino whakamomona pai i te whenua ko te rui maniuua ki runga karaihe. Ka piki nga weeti o nga wuuru, o nga kiko i runga i enei tu mahi whakapai. He mama noa te he o te whakahaere. Ko nga whenua kua mahia kua kitea ka puta mai he painga a ka mama te pera. Kei etahi whenua ano ka kitea tonutia atu te hauwaitu te titohea o te nganga o te whenua Kaore e tika enei tu whenua kia kiia kaore e puta mai he hua. I roto i enei ra o te matauranga kaore he whenua e kore te kitea he mea e taea ai te whakawhahua.

Te mahi tahutahu nei he mea e whakahetia ana tena notemea ko tetahi mea e kiia ana he 'humus' me tetahi mea e kiia ana he nitrogen i werangia e te ahi e tika ana hei whakakaha i te tipu o nga otaota o te whenua kua wera. Heoi te rongoa mo tera ko te whakatupu i etahi otaota kei roto auua mea e rua hei whakahoki ki roto i te oneone.

Mo nga whenua titohea he mea tika kia ruia ko nga karaihe e kaha ki te hukapapa ki te maroke ranei o te tau. Otira i enei ahua he mea tika kia riro ma tetahi tangata matau ki te whakaekeke kararehe tetahi wahi nui o te paamu e whakahaere.

Mo te mahi miraka kau e tika ana kia whaka matauria te ahua o nga 'patawhete' me nga miraka a tena kau a tena kau, a ko nga mea anake e tae ana ki te weeti pai e pupuri hei miraka. he pau noa no nga kai ma nga kau pai. Kei kona nga hua atahua e kitea ai o tena mahi miraka.

E pera ana ano nga momo hipi. Me ata titiro ki te ahua o te whenua he raorao me nunui nga hipi! Otira mehemea he tu-a-hiwihwi me tango i nga hipi mama. He pera ano hoki te kau ko etahi kaore i rite mo nga whenua kikino, maunga ngahere, rotoroto.

Ka pa tenei whakaupoko ki nga ahua mahi katoa hei arahi haere ki era aronga o nga mahi ahuwhehenua.